

Про гру та експериментування з піском і водою як засоби розвитку мислення і мовлення дітей

Світ природи ще півстоліття тому був близьким і зрозумілим дітям. Вони жили і діяли в ньому, бавились і розвивались. Нині процеси урбанізації, технізації життя, погіршення екології, поява великої кількості механічних іграшок призвели до того, що діти віддаляються від природи і вже не очуваються в ній вільно і безпечно. Об'єкти та явища оточуючої природи, безперечно, приваблюють дітей. В першу чергу це сонце, вода, сніг, пісок, квіти, листя, плоди дерев, представники тваринного світу. Приблизно у віці півтора–двох років (за Л.Виготським) дитина робить для себе відкриття: всяка річ чи явище має своє ім'я (назву). Вона починає активно засвоювати назви оточуючих предметів і відтворювати їх у мові. Та, в окремих випадках, дитина з затримкою або вадами психічного розвитку мовчить і не робить спроб повторити за дорослим назву предмета чи явища. Це свідчить про те, що ця дитина потребує посиленої уваги дорослих, більшої кількості повторень назв предметів та явищ, що оточують її, а також застосування стимулів до активного використання нових слів. Стимулами можуть виступати: картинки з зображенням тварин, рослин, явищ природи; іграшки та нескладні дії з ними; ілюстрації до книжок; цікава побутова діяльність спільна з дорослим; спілкування; маніпулювання та ігри з предметами та явищами природи.

Маніпулювання дитини з об'єктами природи є передумовою розвитку ігрової діяльності з ними. Саме в процесі маніпулювання відбувається обстеження і поступове пізнання предмета. В грі дитина відкриває для себе, що кожна річ має своє призначення, її можна певним чином використати. Відбувається більш глибоке пізнання властивостей і можливостей оточуючих предметів і явищ.

Найдоступнішими й улюбленими іграми всіх, без винятку, дітей є ігри з піском. Це пояснюється тим, що діяльність з піском дає можливість дитині створювати свій особливий світ і змінювати його за власним бажанням: побудував і зламав, створив інший – ще кращий. І так до нескінченності.

Спочатку маленькі діти лише копають пісок (або просто ґрунт), асипають його у відерця, пасочки, інші ємності, пересипають з місця на місце, насипають гірки, риють ямки. З вологого піску вони ліплять пиріжки, будують нескладні споруди. В процесі цієї діяльності діти пізнають властивості піску. Дорослі повинні допомогти дитині — навчити правильно називати його ознаки: сухий, теплий, чистий, вологий, холодний тощо, а також спонукати дітей до відтворення цих слів. Дітям 3–4 років слід показати, як можна малювати на вологому піску, штампувати, робити з нього запруду і прокладати русла для

струмків, закріплюючи знання про властивості сухого і вологого піску. Запропонуйте їм спочатку використати для будування сухий сипучий пісок, насипаний у велику миску. Більшість дітей у віці 4–5 років лише на основі візуального сприймання з впевненістю може визначити, що такий пісок не придатний для будування чи ліплення. Деякі діти можуть розпочати роботу, проте швидко пересвідчуються у неможливості її виконання. Виникає питання, яке може поставити як дорослий, так і дитина: «Що треба зробити, щоб з піску можна було ліпити?». Відповідь лежить на поверхні — додати води. Візьміть великий кухоль і влийте воду у миску самі чи доручіть це зробити дитині. Розрахуйте заздалегідь співвідношення води і піску таким чином, щоб при додаванні води утворилась рідка грязюка. Тепер постає інше питання — чи можна ліпити з новоутвореного матеріалу. Дитина на власному досвіді пересвідчується, що ні — грязюка виливається з відерця і пасочок, розтікається, не тримає заданої форми. Пересвідчується також і в тому, що надмірна кількість води не робить сухий пісок придатним для гри. Тепер настає період експериментування. Дайте дитині можливість самостійно додати воду до сухого піску і визначити той момент, коли пісок стане ні сухим, ні занадто мокрим, а просто вологим, тобто таким, що найкраще ліпиться.

Підкажіть, що і дуже мокрий пісок можна використати для будівництва. Познайомте з прийомами створення цікавих споруд, в першу чергу башточок, з густих та рідких краплин надміру зволоженого піску. Покажіть, що падаючи з висоти піднятої руки, краплі рідкої грязюки налипають одна на одну і можуть утворювати фантастичні споруди — високі вежі, чудернацькі башти, образи тварин тощо. Діти, як правило, із задоволенням бавляться з таким матеріалом, даючи волю своїй фантазії.

Крім будування та ліплення малюки люблять копати вологий пісок, рити в ньому нори, глибокі тунелі, колодязі. Вони знають, що в кожному колодязі повинна бути вода. Дитячі ж колодязі з піску, скільки б дитина не лила в них

води, не можуть її утримати. Поміркуйте разом з дитиною — чому так відбувається. Можливо дитина дійде самостійно висновку, що пісок не затримує воду, а легко пропускає її крізь себе. Якщо ж ні — допоможіть їй в цьому. Візьміть звичайний глиняний горщик для квітів, що має дірочку — отвір у денці. Поставте горщик у пусту глибоку миску і заповніть його піском. Тепер можна лити в нього воду. Дитина побачить, що вода витікає з горщика і заповнює миску. Роздивіться, звідки витікає вода. Запропонуйте висипати пісок з горщика, закрити чим-небудь дірочку, а потім знову заповнити піском і повторити дослід. Нехай дитина самостійно запропонує матеріал, яким можна закрити отвір. Перш ніж покласти його на дно горщика перевірте матеріал на водонепроникність. Для цього покладіть його у звичайну лійку-воронку, через яку наливають у пляшки молоко, воду, сік. Вставте лійку в отвір пляшки, покладіть до неї запропонований дитиною матеріал і наливайте воду. Прозорі стінки

пляшки дадуть змогу побачити, чи просочується вода через ваш матеріал. Ним може бути папір, тканина, вата, поліетилен, пластмаса, пластилін, листя рослин та будь-який інший. Дитина в процесі такого нескладного експериментування зможе не лише пересвідчитися на практиці, що одні речовини пропускають воду, а інші ні, але ще й побачити, що вода очищується, проходячи через цей штучний бар'єр. Тепер, коли дитина засвоїла, які матеріали не пропускають воду, поверніться до гри. Використовуючи набуті знання малюк може будувати у пісочнику чарівні міста і палаци, а в них розміщувати «басейни». Для цього просто необхідно буде викласти дно і стіни викопаного заглиблення поліетиленовою плівкою (пакетом). У побудованих містах виникнуть наповнені водою колодязі. За колодязь може слугувати звичайний стаканчик з пластмаси чи цупкого картону, вкопаний у пісок по вінця.

Різнманітні побутові предмети, після проведеного експериментування, діти миттєво починають оцінювати з точки зору придатності їх для гри. Шкаралупа горіхів, поліетиленові кришки, невеликі коробочки, обрізані картонні пакети з під кефіру чи соку, стаканчики з-під йогурту стають основою для цілої системи іграшкових озер і озерець, басейнів, колодязів, укріплень під час ігор дітей у пісочнику. Самі ж ігри стають більш цікавими і змістовними, сприяють розвитку комунікативних стосунків з однолітками, активізують мислення дитини.

Для ігор з піском дитині знадобиться певний набір іграшок. В першу чергу пластмасові лопатки, відерця, граблі, пасочки, лійки для зволоження піску, дощечки для його вирівнювання і утрамбовування. По-друге — невеликі за розміром машинки, пластмасові ляльки (від каченят до солдатиків), кубики. По-третє — набір дерев'яних чи картонних, але вкритих лаком, плоскіх зображень людей, тварин, дерев, будівель. Ці плоскі фігури повинні мати держачок, шириною 2–3 і довжиною близько 5 см, який втикається у пісок і дозволяє фігурці міцно триматися в пісочному царстві. В нагоді стануть предмети, якими можна прикрашати споруди: морські камінці, мушлі, різнокольорові пластмасові гудзики, мозаїка, фольга з під цукерок тощо.

Іграшки, що призначаються для ігор з піском, повинні зберігатися окремо від інших у прозорому целофановому пакеті. Після гри на подвір'ї їх треба помити у теплій воді. Перетворіть цю процедуру у своєрідний ритуал, виконуючи який дитина привчатиметься до відповідальності та охайності і водночас бавитиметься з водою.

Ігри з водою не менш цікаві для дітей, ніж ігри з піском. Проте дорослі не дозволяють дітям вільно бавитися з водою. Ці ігри потребують контролю з їхнього боку і бажання бути поряд, а не над дитиною. Організувати ігри з водою можна таким чином, щоб не лише задовольнити потребу дитини в грі, але й сприяти розвитку психічних процесів — уваги, спостереження, мислення, мовлення.

Запропонуйте дитині самотійно налити воду у миску, глибина якої 10–15 см, з різної висоти. Зверніть увагу дитини на те, як змінюється ширина струменю, звук, кількість бризок із збільшенням висоти, з якої падає вода у миску. Дайте воді заспокоїтися, покладіть до неї декілька паперових клаптиків і змусьте їх рухатись. Спочатку подмухайте на них, потім утворіть хвилі рукою, рухаючи її вперед–назад. Запропонуйте дитині ще один спосіб утворення руху води — коловий. Для цього необхідно поставити вказівний палець або паличку в центр вашої імпровізованої водойми і рухати ним по колу. Поспостерігайте, як поведуть себе папірці, як зміниться напрям їх руху. Можливо дитина знайде інші способи утворення хвиль. Адже їх можна утворювати і не торкаючись води ні рукою, ні будь-якими іншими предметами.

Після ігор з хвилями папірці, які плавали на її поверхні, намокнуть повністю. Дістаньте їх з води. Покладіть на водну поверхню інші — сухі клаптики паперу чи картону і запропонуйте дитині, натискаючи на них пальчиком, занурити у воду. Клаптики намокнуть. Розгляньте їх уважно, а потім поставте запитання: а чи можна занурити паперові клаптики під воду, потримати на дні водойми і дістати звідти сухими? Вислухайте міркування дитини і дозвольте їй спробувати це зробити. Після декількох її спроб візьміть пусту склянку, переверніть її догори дном і розташуйте над сухим картонним клаптиком. Повільно опускайте склянку. Коли вінця її сягнуть дна миски, потримайте склянку нерухомо, щоб дитина могла пересвідчитись, що клаптик картону знаходиться в середині склянки і лежить на дні. Після цього повільно підніміть склянку, відставте її в сторону і розгляньте шматочок картону, який знову вільно плаває на поверхні води. Дитина повинна впевнитися в тому, що зверху він сухий. Запропонуйте їй самотійно пояснити те, що вона побачила. При необхідності допоможіть запитаннями, повторним проведенням досліду, обговоренням результату.

Після цього дозвольте дитині покласти у воду різноманітні іграшки: пластмасові, металеві, дерев'яні, вироблені з гуми, пінопласту тощо. Вільно маніпулюючи та спостерігаючи за ними ваш малюк зможе дізнатися про те, які матеріали вода легко утримує, а які не може. Це ще один привід для міркувань та висновків. Щоб допомогти дитині самотійно дійти правильного висновку, організуйте зважування різних іграшок на іграшкових або інших терезах, порівняйте їх вагу.

У маленькій імпровізованій водоймі можна організувати цікаві ігри, сюжети яких пов'язані з морем, ставком, річкою. Для хлопчиків цікавими будуть ігри в морські пригоди, шлюпочні змагання, тренування з плавання тощо. Дівчатка залюбки гратимуться в пригоди Дюймовочки, життя русалок в підводному царстві, сім'ю каченят чи білих лебедів.

У літню пору, організовуючи ігри з водою на подвір'ї, можна знайомити дітей з таким цікавим природним явищем як веселка. Поливаючи ділянку ясного сонячного дня, спрямуйте струмінь води таким чином, щоб прямо на

нього потрапили промені сонця. Поспостерігайте з дитиною за утвореною веселкою, дайте потримати шланг, спрямувати його струмінь в інші сторони, щоб встановити причину виникнення веселки. Розкажіть, що веселка — це найменші крапельки води, через які дивляться на світ сонячні промені. Дитині легше утворити веселку скориставшись спорожнілим флакончиком від парфумів, що має розприскувач. Наливши до нього звичайної води, дитина повинна обрати відкрите для сонячних променів місце і декілька разів енергійно натиснути на розприскувач. Розприскувачі гарні тим, що розпорошують воду на надзвичайно маленькі краплини, що полегшує утворення штучної веселки.

Під час малювання фарбами діти спостерігають, як поступово змінюється колір води у склянці для промивання пензликів. Інколи вони навмисно набирають на пензлик фарбу і тут же занурюють його у воду — змивають. Це пояснюється тим, що дітям надзвичайно цікаво спостерігати за тим, як фарба поступово розчиняється у воді, як змінюється колір води при додаванні інших фарб. Скористайтесь увагою дитини і познайомте її з відтінками кольорів — від легкого до насиченого. Покажіть, що не лише фарби, а й інші речовини можуть розчинятись у воді: цукор, сіль, сік. А от пісок, земля, камінці не розчиняються, а лише забруднюють воду. Зверніть увагу дітей на те, що чиста вода не має кольору і запаху. Наявність їх свідчить про забруднення води.

Воду можна наносити на гладку скляну поверхню краплинами і спостерігати за їх рухом. Мокрим пензликом або й пальцем цікаво малювати на пластмасовій чи дерев'яній дощечці, а босими ногами на асфальті. В жарку погоду ігри з водою принесуть масу задоволення дітям і дорослим.

Взимку воду цікаво заморожувати. Для цього теж краще її підфарбувати, щоб крижинки вийшли кольоровими. До пластмасової миски або іншої пласкої ємності налейте кольорової води і занурте в неї декілька ниточок, довжиною 20–30 см, рівномірно розташувавши їх по всій площині так, щоб 1/3 частина нитки знаходилася у воді, а 2/3 назовні. Після заморожування цієї води, лід слід розбити на дрібні крижинки. Утворені крижинки частково затримуються на ниточках. Ними можна прикрасити ялинку чи кущ на подвір'ї, зав'язавши нитку на гілці. Крижинки, які не мають ниточки, використайте для прикрашання клумб, рабатов, доріжок. Серед зими на вашому подвір'ї виникнуть кольорові квіти і прикрашені дерева. З кольорових крижинок можна викласти фігурки тварин, людей, будівель. А також літери або цифри. Складати крижинки треба не руками, а тонкою паличкою.

Діти із задоволенням заморожують воду. Використайте їх природну допитливість, щоб проекспериментувати, додаючи до води різні барвники, сіль, цукор. Визначте чи впливає це на процес заморожування. Проекспериментуйте з ємкостями різної глибини та форми. Паралельно проводьте спостереження за тим, як замерзають калюжі, ставки, річка. Зверніть увагу дитини на те, що перша крига утворюється по краях водойми і поступово просувається до центру. Вона вкриває всю поверхню водойми тонкою плівкою. Поступово крижаний

покрив стає все товстішим і міцнішим. Дитина може пересвідчитись у цьому, заморозуючи воду в звичайних пасочках чи блюдці. Дівчатам цікаво буде заморозувати в блюдцях засушені пелюстки квітів, листя, кольорові намистинки чи ягідки. Розморозивши їх так, щоб можна було вийняти з ємності, дитина може використати їх для ігор в сім'ю. Заморожені пелюстки та ягоди можна використати для прикрашання снігових споруд, оздоблення помешкань з зewnątrz, подати як «торт» на іграшковому обіді тощо.

Старші дошкільники можуть використати крижинки для гри типу «гольф». Для цього на рівній площадці, що вкрита снігом, роблять невеличке заглиблення, куди дитина повинна вкинути крижинку. Розмір крижинки, лунки та відстань між ними вибирайте, виходячи з можливостей дитини, її зросту, розвитку окоміру, координації рухів. Кидати крижинку можна хокейною ключкою, широкою паличкою або й просто ногою. Влаштуйте змагання між двома учасниками, пограйте разом з дітьми.

Якщо зима видається сніжною, радості дітей не існує меж. Годинами ліплять вони сніговиків, граються в сніжки, ковзаються на санчатах. Допоможіть дітям опанувати ще двома способами обробки снігу — вирізуванням цеглинок із утрамбованого снігу та створенням скульптур з кучугур. Вирізування цеглинок досить складне заняття. Його доцільно доручити виконати старшим дітям. Спочатку дорослі великою дерев'яною лопатою вирізають великі цеглини з кучугури, а вже з них діти маленькими лопатами нарізають невеличкі цеглинки і на санчатах перевозять їх до місця наступної будівлі. З таких цеглинок можна побудувати фортецю, будинок, колодязь, огорожу. В процесі будівництва розвиваються м'язи, координація рухів, а також увага, спостережливість, вміння працювати спільно, комунікативність. Діти пізнають властивості снігу — сухий, м'який, кришиться тощо.

Щоб створити скульптуру з кучугури снігу, треба спочатку намітити її контур, а потім обережно відсікти зайве. Скульптуру потім можна розфарбувати і прикрасити.

Навесні або під час відлиги, коли сніг почне танути, спільно з дітьми прорийте рівчаки для відведення води на город, до кущів, дерев або квітника. Маленькі струмочки використайте для пускання паперових човників. Запропонуйте малюкам поміркувати, як можна змінити русло струмочка, його глибину або напрямок руху. Таким чином спільна з дорослим праця і гра з природними матеріалами сприятимуть розвитку мислення дитини, яке протікатиме в цікавій і невимушеній формі. Ваш малюк поступово навчиться самостійно аналізувати проблемну ситуацію, ставити завдання і знаходити шляхи його вирішення. Показником розумової активності дитини є її запитання, яких ставитиме все більше і на які ви спільно знаходитимете відповіді. Прислухайтесь до міркувань дитини, навчіть її обґрунтовувати думку і добирати потрібні слова, не поспішати з висновками.

Спілкування з однолітками і дорослими в контексті пізнання природи допоможе збагатити мову дітей, розвинути їхню увагу та мислення. Тож не будьте пасивними спостерігачами ігор дітей на прогулянках, візьміть у них участь і результати, безперечно, принесуть вам задоволення.

© Беленька Г.В., 2012